

İKRAMÎ (ÇERÇİ/KARACAOĞLAN), MEHMET GÜNDOĞAN (1896-1954)*

Çerçi

Bayram DURBİLMEZ

Anahtar Kelimeler: İkrâmî (çerçi/karacaoğlan), Âşık Edebiyatı, Sorgun, Yozgat, 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı

Asıl adı Mehmet Gündoğan olan âşık 1896'da, Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Taşpınar köyünde doğar. Babası Abdülaziz, annesi Fatma'dır. Müyesser ve Makbule adlarında iki kız kardeşi, Osman ve Salih adlarında iki erkek kardeşi olur. Mamalı Türkmenlerindendir. Resmî bir eğitimi yoktur. Köyündeki "Hoca Mektebi"ne devam ederek dinî bilgiler öğrenir. Başından üç evlilik geçer. Önce Sorgun'un İsafakılı köyünden Mevlüde Hanım ile evlenir. İkinci evliliği Sorgun'un Külhüyük köyünden Sündüz Hanım ile olur. Kısa süren ikinci evlilikten sonra Taşpınar köyünden Naciye Hanım ile evlenir. İlk eşi Mevlüde'den olduğu ve hastalanarak 12 yaşında vefat ettiği söylenen kızının adı Mevlüde (d.1944- ö.1956), annesi ise Sündüz'dür. Başka çocuğu olmadığı için geride kimsesi kalmaz (Durbilmez 2018: 211). Geçimini at arabası ile çevre köylerde ve ilçelerde çerçilik yaparak sağlamaya çalışır. Bir süre köyünde mera bekçiliği yaptığı da söylenir (Durbilmez 1990: 28-29).

Şiir söylemeye küçük yaşlarda yönelir. Âşıkların çalıp söylediği köy odalarında onları dinleyerek şiir söylemeye heveslenir. Yozgatlı âşıklardan Şifaî, Hüznî, Dindarî ve Sıdkı Baba ile aynı mecliste bulunur. Âşıklıkla yönelmesinde rüyada bade içme, sevdalanma, yoksulluk gibi sebepler de etkili olur. Mevlüde'ye sevdalanarak onunla evlenir. Yoksulluk sebebiyle sıkıntılı bir hayat geçirir. Tek çocuğunu küçük yaşta kaybetmesi de acılı şiirler söylemesine sebep olur (Durbilmez 2018: 162-175). Karacaoğlan, Erzurumlu Emrah, Ceyhunî, Hüznî, Nazî gibi usta âşıkların şiirlerini ustamalı olarak söyler. Ceyhunî, Şifaî ve Hüznî'nin şiirlerine nazireleri vardır. Önceleri adını mahlas olarak kullanır. Bir süre çerçilik yaparak geçimini sağlarken "Çerçi/ Çerçi Memmet" mahlaslarını kullandığı da görülür. Bazı şiirlerinde Karacaoğlan mahlasını kullanır. Esmerliğinden ötürü kendisine "Kara Mehmet" ve "Karacaoğlan" lâkapları verilmesi ve gördüğü güzellere güzellemeler söylediği için Karacaoğlan'a benzetilmesi de bunda etkili olmuş olabilir (Durbilmez 2018: 212-220). "İkrâmî" mahlasının âşığa rüyasında verildiği anlatılır. Rüya motifi ile ilgili birkaç rivayet vardır. Bu rivayetlerden biri şöyledir: Mehmet, 16-17 yaşlarında, 'mal güderken' (hayvanları otlatırken) 'kurt kayası' yakınlarındaki çeşmeden su içerek oradaki bir ağacın dibinde uyuyakalır. Rüyasında güzel bir kız görür. Kız çeşmenin başında su doldurmaktadır. Mehmet susadığını söyleyip kızıdan su ister. Kız bir tas su verir. Suyu içerken kızla göz göze gelen âşığın vücudunu ateş sarar. Bu arada kız ceylan olup kaçar. Âşık da kaçan kıza doğru koşmaya başlar. Bu sırada nur yüzlü bir dervişe rastlar. Derviş "sevdiğine kavuşmak kolay değil. Şu şerbetten iç de yorulma!" diye bade sunar. Bir dikişte içen âşık biraz rahatlar, şerbetten bir tas daha vermesini ister. "Senin hakkın bu kadar" diyen derviş: "Başka ikram isteme. Bir tas şerbet daha verirsem sazına sözüne kimse yetişemez. Mahlasın İkrâmî'dir.

Bundan sonra sen ikram sahibi ol, ikramın da bol olsun! Deyişlerini sazsız söyleyeceksin!” der. Köyün çobanları onu uykusundan uyandırır. Uyanınca elindeki değneği saz gibi kullanarak “İkramî” mahlasıyla bir deyiş söyler (Durbilmez 2018: 175). İlk deyişi olduğu söylenen şiirin son dördlüğünde bu durum şöyle anlatılır: “Bir tas şerbet verdi nur yüzlü dede/ İkramî dediler Garip Mehmed’e/ Uyanıp baktım ki içmişim bade/ İkramî boynunu büktü gidiyor” (Durbilmez 2018: 211).

Düşünde gösterilen ceylân gözlü güzeli aramak için yollara düşer. “Düşümde dediler dolan dünyayı” dizesinde, gördüğü düş sonrası gezgin olduğunu ifade eder. Sevdğine kavuşmak için dünyayı ne kadar gezerse gezsin muradını alamadığını şöyle söyler: “Çerçi olup gezdim yalan dünyayı/ Muradımı alamadım, ne deyim!” (Durbilmez 2018: 213).

Sazsız âşıklardandır. Eline aldığı bir bastonu/ asayı saz gibi kullanarak, şiirlerini ezgili olarak söyler. Rüyasında kendisine “saz çalmayacaksın!” dendiği için saz çalmadığını, bir şiirinde “Gençliğimde bir düş gördüm/ Onun için saz çalmıyom” dizeleriyle ifade eder. Saz çalmadan doğmaca şiir söylemek çok zor olduğu hâlde âşık meclislerinde “meydan şairi” olarak sanatını icra eden âşıklardandır (Durbilmez 2018: 168). Bu başarısı anlatılırken onun *Yozgat Destanı* örnek verilir. Hüznî Baba’nın Taşpınar’a geldiği, ünlü Yozgat Destanı’nı köy odasında okuması üzerine İkramî’nin de 22 dörtlülük bu destanı söylediği belirtilir (Durbilmez 2018: 215-217). Ayrıca âşığın Zileli Ceyhunî, Muhittin Dindarî gibi âşıklarla atışmalar yaptığı da sözlü kaynaklarca ifade edilir. Dindarî ile yaptığı karşılaşmalardan bazı dörtlülükler sözlü gelenek yoluyla günümüze ulaşır (Durbilmez 2018: 189-190).

Hikâye tasnif etmediği fakat bazı halk hikâyelerini köy odalarında ve çerçi olarak gezdiği yerlerdeki konaklama yerlerinde anlattığı belirtilir. Hatta çerçilik yaptığı yıllarda bazı halk kitaplarını da pazarladığı, okur-yazar olmayanların bile bu kitaplardan satın aldıkları ve okur-yazar kimselere okuttukları sözlü kaynaklar tarafından ifade edilir. Köy odalarında okunan Hz. Ali Cenknâmeleri, Battal Gazi ve Danişmentgazi gazavatnâmeleri ile çeşitli halk hikâyelerini öğrenir. Ayrıca sözlü kültür geleneği içinde anlatılan bazı hikâyeleri öğrenerek hikâye dağarcığını zenginleştirir. Anlattığı hikâyeler arasında Kerem ile Aslı, Emrah ile Selvihan, Leylâ ile Mecnun, Karacaoğlan ile Karacakız, Âşık Garip ile Şahsenem, Tahir ile Zühre, Şah İsmail, Köroğlu, Bağböğrek ile Akkavak Kızı, Sürmelibey, Yaralı Mahmut ve Asuman ile Zeycan yer alır. Kıssa ve fıkra anlatıcısı olarak da tanınır (Durbilmez 2018: 193).

İkramî’yi usta âşık görenler arasında Türkmenoğlu, Gariboğlu, Hâlis, Muttalip, Saadettin ve Nuranî’yi saymak mümkündür. Türkmenoğlu, Çemeloğlu, Gülbahçe gibi âşıkların şairnâmelerinde ve Nuranî’nin “İkramî” konulu bir şiirinde âşık ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Şiirlerinden bir kısmı çeşitli kitap, tez, makale ve bildirilerde yer alır. Hayatı ve sanatını inceleyen bir kitap hazırlanır (Durbilmez 2018). 1954’te köyünde vefat eden âşığın mezarı Taşpınar’dadır.

Şiirlerinde nazım birimi genellikle dördlüktür. Beş dizeli bentlerden oluşan şiirleri de vardır. Hece ölçüsünün 8 ve 11’li kalıplarını kullanır. Âşık edebiyatı nazım biçimlerinden koşma, semaî ve destanları vardır. Destan biçimindeki şiirleri çoğunluktadır. Özellikle Yozgat Destanı (22 dördlülük), Kalaycı Destanı (taşlama), Sürmeli Gelin Destanı (güzelleme), Türkmen Kızı Destanı (güzelleme), Çanakkale Destanı (yiğitleme), 1939 Erzincan Depremine Destan (ağıtlama) ve Zamane Destanı (taşlama) ünlüdür. “Güzelleme”, “yiğitleme”, “taşlama”, “ağıtlama”, “methiye” gibi nazım türlerinde şiirler söyler. Bunlar arasında “güzelleme” ve “yiğitleme” türündeki şiirleri öne çıkar (Durbilmez 2018: 211- 220).

İçinde yaşadığı toplumun gözcüsü ve sözcüsü olan âşık, sosyal hayattaki gözlemlerini kendi yaşadıklarıyla bütünleştirerek şiirlerine konu eder. Koşma ve semaîlerde yoksulluk, gurbet, sıla özlemi, zamandan şikâyet, sevgiliye özlem gibi konuları daha çok işlediği görülür. Destanlarında ise sözlü tarih araştırmaları için oldukça önemli bilgilere yer verir. Bu şiirlerinde Çanakkale zaferi, kahramanlık, vatan sevgisi, bayrak sevgisi, Cumhuriyet sevgisi, Atatürk sevgisi gibi millî duygular belirgindir (Durbilmez 2018: 211- 220).

Karslı İkrâmî’nin şiirleriyle şiirlerinin karıştırılmaması için Taşpınarlı İkrâmî’nin edebî kişiliğinin iyi bilinmesi gerekir. Her iki âşık da 20. yüzyılda yaşamıştır. Her ikisi de şiirlerinde İkrâmî/İkram mahlaslarını kullanmışlardır. İkrâmî Sünnî bir çevrede doğup büyümüş ve edebî kişiliğinin oluşumu bu çevrede şekillenmiş, Karslı İkrâmî ise Alevî-Bektaşî bir çevrede bu sanatın temsilcisi olmuştur. Yozgatlı İkrâmî şiirlerini saz çalmadan söyler. Karslı İkrâmî ise şiirlerini saz eşliğinde icra eder. Yozgatlı İkrâmî; bade içme, sevdalanma, yoksulluk gibi sebeplerle âşıklığa yönelirken Karslı İkrâmî, “Havasî” mahlasıyla şiirler söyleyen bir âşığın oğlu olup âşıklığa soyaçekim yoluyla yönelir. Karacaoğlan mahlasıyla söylediği şiirlerinde aşk/sevgi ve tabiat konuları öne çıkar. Genellikle güzelleme türündeki bu şiirlerinde geçen Yozgat yöresinden kişi ve yer adlarından hareketle, Karacaoğlan mahlaslı diğer âşıkların şiirlerinden bu şiirleri ayırmak mümkün olabilmektedir. Söz gelimi; “*Karac’oğlan* gidin arka arkıya/ Taşpınar’dan varın İsafakı’ya/ Deli gönül bülbül olup şakıya/ Benden yâre selâm edin develer/ Doğru bu düzene gidin develer” dördlüğünün de geçtiği “Karacaoğlan” mahlaslı şiirde yer alan kişi ve yer adları Yozgat yöresindeki bazı kişilerin ve yerlerin adlarıdır (Durbilmez 2018: 177).

Şiirlerinde Yozgat yöresi Türkmen ağızlarını yansıtan mahallî söyleyişler öne çıkar. Geleneğin belirlediği ortak üslûbun güçlü temsilcilerinden biridir. Şiirlerinde daha çok öğüt ve hitap yoluyla anlatım, doğrudan anlatım ve tahkiye yoluyla, tasvir (betimleme) yoluyla anlatım şekillerini tercih eder. Atasözlerinden, deyimlerden, mazmunlardan ve söz sanatlarından yararlanarak lirik bir söyleyiş oluşturur.

Yozgat yöresinde yaygın olmamakla birlikte, doğmaca söyleyebilme ve atışma yapabilme özellikleriyle dikkat çeker. Hüznî'nin Yozgat Destanı'nı dinleyen âşık, aynı konuda ve doğmaca olarak 22 dörtlükten oluşan bir Yozgat Destanı söyleyerek Hüznî ve mecliste bulunan âşıkların takdirlerini kazanır. Çanakkale Destanı ise Şifaî'nin 33 dörtlükten oluşan Çanakkale Destanı'na bir nazire olarak söylenmiştir (Durbilmez 2018: 215-217). Âşık sanatında onun usta âşıklardan biri olduğuna inanan kaynak kişiler, Ceyhunî ve Dindarî'nin de aralarında bulunduğu çeşitli âşıklarla İkrâmî'nin başarılı atışmalar yaptığını ifade eder. Ceyhunî'nin "El vurup tabibe incitme beni/ Zira aşk derdine derman bulunmaz/ Ne derttir bilmezem sızlatan beni/ Can gider visüle canan bulunmaz" dörtlüğüyle başlayan koşmasına ve "Akıl beri gel beri gel/ Bir gönüle nazar eyle/ Ağız söyler kulak dinler/ Ölen dile nazar eyle" dörtlüğü ile başlayan semaîsine söylediği nazireler vardır. Bu şiirler belki de nazire olarak değil de atışma sırasında doğmaca olarak söylenen dörtlüklerdir (Durbilmez 2012: 142-152). Dindarî ile atışmalarından bazı dörtlüklerin de hafızalarda kalması, âşığın atışma yapabilen usta âşıklardan biri olduğu iddiasını destekler. İkrâmî'den etkilenen ve onun şiirlerine nazireler söyleyen âşıklar da vardır. Söz gelimi İkrâmî'nin "İntizar dediğin bir etek taşır/ Biri değmez, biri değer kalaycı/ Yel gibi, sel gibi üstüne gelir/ Biri eğmez, biri eğer kalaycı" dörtlüğüyle başlayan taşlamasına Nuranî de bir nazire yazar (Durbilmez 2018: 181-182).

Kaynakça

- DOĞAN, D. (1988). *Yozgat Şair ve Yazarları*. Ankara: Yozgat Valiliği Yay.
- DOĞAN, D. (2005). *Yozgat Şair ve Yazarlar Ansiklopedisi*. Yozgat: Sılam Yay.
- DURBİLMEZ, B. (1990). "Âşık İkrâmî ve Bilinmeyen Şiirleri". *Erciyes*. 12 (154): 28-29.
- DURBİLMEZ, B. (1991). *Sorgun ve Yöresi Ağızları*. Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.
- DURBİLMEZ, B. (2007). "Âşık Tarzı Şiirlerde Sözlü Tarih (Kayserili ve Yozgatlı Âşıkların Şiirlerinden Örneklerle)". *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (10-12 Nisan 2006)- Bildiriler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay. 299-317.
- DURBİLMEZ, B. (2007). "Renk Adına Bağlı Mahlaslar ve Karacaoğlu Mahlaslı Halk Şairleri". *Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Karacaoğlu Sempozyumu*, Mersin: Tarsus Belediyesi Yay. 30-44.
- DURBİLMEZ, B. (2010). "Âşıklık Geleneklerinde Saz". *Millî Folklor*. 11 (85): 148-158.
- DURBİLMEZ, B. (2012). "Zileli Âşık Ceyhunî'nin Yozgatlı Halk Şairleri Üzerine Etkileri". *Tarihi ve Kültürü İle II. Zile Sempozyumu (6-9 Ekim 2011)- Bildiriler*, (Hzl. Mehmet Yardımcı), İzmir. 142-152.

- DURBİLMEZ, B. (2017). “Tarihî Olayın Destanlara Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme: Yozgatlı Halk Şairlerinin Çanakkale Destanlarından Örneklerle”. *I. Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu (3-5 Kasım 2017)*. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi.
- DURBİLMEZ, B. (2018). *Karacaoğlan Geleneğinde Bir Âşık: Mehmet İkrâmî*. Ankara: Lâçin Yay.
- DURBİLMEZ, B. (2018). *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- KARA, R. (1993). *Erzincan'ın Gözyaşları (Deprem Ağıt ve Destanları)*. Erzincan: İl Kültür Müdürlüğü Yay.
- OĞUZ, M. Ö. (1994). *Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ÖZSOY, B. S. N. A., DURBİLMEZ, B. (1992). *Destanlarla Erzincan*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- ŞAHİN, N. (1994). *Yozgat Ağıtları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

* Bu madde, Bayram DURBİLMEZ, "İKRÂMÎ (ÇERÇİ/KARACAOĞLAN), Mehmet Gündoğan", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ikrami-cerci-karacaoğlan-mehmet> adresinden Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü tarafından verilen izinle alınmıştır.